

<http://interscience.uz/>

ISSN 2181-1709 (P)
ISSN 2181-1717 (E)

ТАЪЛИМ ВА
ИННОВАЦИОН
ТАДҚИҚОТЛАР

ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ

EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH

6

2021

Халқаро илмий-методик
журнал

Международный научно-методический
журнал

International scientific and methodical
Journal

Сулаймонова Д. Н. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида танкидий ва креатив тафаккур-рни шакллантиришнинг педагогик имкониятлари	99
Абдуманнотов Э. А. Ўйинли технологиялар асосида 5 -9 синф ўқувчиларида экскурсия туризми воситасида ватанпарварлик туйғусини такомиллаштириш	105
G'ulomov J. B. Masofali ta'lim sharoitlarida otm talabalarida mas'uliyat ko'nikmalarini rivojlan-tirish xususiyatlari	114
Жуманиязова З. Р. Ҳаракатли ўйинлар ва уларнинг яратилиши	119
Пазылова М. Е. Аждодларимиз томонидан илгари сурилган шахснинг билиш фаолиятини ривожлантиришга оид педагогик қарашларнинг ривожланиш динамикаси	123
Норбоева С. М. Талаба-ёшлар маънавий компетентлигини ривожлантиришнинг этимологик асослари (диний-маърифий негиз)	129
Давронов Д. И. Таълим жараёнида медитаълим тизимидан фойдаланишнинг методик имкониятлари	134
Муминова Г. Б., Ганиева В. Ю. Инновацион ёндошув асосида мактабгача тарбия муассасалари ходимларини малакасини оширишнинг назарий-методологик асослари	140
Назирова Г. М. Мактабгача таълим ташкилотларида таълим-тарбия жараёнини бошқаришнинг ўзига хос хусусиятлари	147
Сайитов С. С. Олий таълим муассасаси профессор-ўқитувчиларининг инновацион фаолияти ва уни ташкил этиш зарурати	156
Navro'zov I. N. Loyiha metodi asosida o'qitishning asosiy aniq maqsadi va samaradorligi	162
Халилова Ҳ. М. Бошланғич синфда “Тарбия” фанини ташкиллаштиришга оид тарихий-миллий ёндашув ва аждодлар таърибаси	165
Пулатова Ф. А. Талабаларда танкидий фикрлашни шакллантиришнинг педагогик-психологик омиллари	172
Назирова Д. А. Ўйин технологияларидан фойдаланган интерфаол дарсларнинг ўзига хос хусусиятлари	178
Шарафова Ш. Ш. Олий ўқув юртлари талабалари ҳаётида жисмоний тарбияни жорий этиш	184
Зияева М. Ф., Абдувахобова Д. Э., Хазраткулова А. В. Олий таълим тизимида талаба ёшлар-ни маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш технологиялари	188
Надырова А. Б. Развитие познавательное самостоятельности студентов в условиях высшего музыкально- педагогического образования	193
Оқбўтаев Ж. Й. Ўсмир ёшдаги ўқувчиларни ўзини-ўзи тарбиялашга йўллашнинг шакл, метод ва воситалари	197
Пулатов Дж. А. Инновацион таълим шароитида ўсмир ёшидаги ўқувчиларининг маънавий дунёқарашини шакллантириш тамойиллари	205
Шарипова С. Б. Оилада ёшлар умуммаданий дунёқарашни шакллантириш мазмуни	211
Джураева С. Н. Креатив педагогика замонавий педагогиканинг устувор йўналиши сифатида	217
Mirzaev S. O. Qishloq va suv xo'jaligida elektr ta'minoti fanini o'qitishning didaktik tamoyillari	221
Umirov B. Application package and its areas of USE	228
Абдураимов Ш. С. Кадрлар буюртмачилари билан олий таълим муассасалари ўртасида ҳам-корлик самарадорлигини оширишнинг интеграциялашган веб-технологиялари	233

**ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА МЕДИТАЪЛИМ ТИЗИМИДАН
ФЙДАЛАНИШНИНГ МЕТОДИК ИМКОНИАТЛАРИ**DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.28.59.001>**Давронов Дилшод Исмоилович***Бухоро давлат университети, Бошланғич таълим методикаси
кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация. Медиатаълим оммавий ахборот воситалари (ОАВ) ва ахборот коммуникациянинг педагогик аспектдаги бир қисм ҳисобланади. Унинг назарий асосларини педагогика ва медиа ҳақидаги фанлар мажмуаси ташкил этади. Амалий жиҳатдан унинг асосида ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти натижасида медиалаишган комил инсонни тайёрлаш этади.

Калит сўзлар: медиа, таълим, ўқувчи, ўқитувчи, метод, принцип, шахс, педагогик таъсир.

Аннотация. Медиаобразование является частью педагогического аспекта средств массовой информации и информационных коммуникаций. Его теоретические основы составляют комплекс наук о педагогике и СМИ. В практическом плане в ее основе лежит подготовка зрелого человека, опосредованного в результате деятельности учителя и ученика.

Ключевые слова: медиа, образование, ученик, учитель, метод, принцип, личность, педагогическое воздействие.

Annotation. Media education is part of the pedagogical aspect of mass media and information communications. Its theoretical foundations form a complex of sciences on pedagogy and mass media. In practical terms, it is based on the preparation of a mature person, mediated as a result of the activities of a teacher and a student.

Keywords: media education, student, teacher, method, principle, personality, pedagogical impact.

Фан, йўналиш ҳали анча ёш бўлиб, кўпинча уни оммавий коммуникация шароитида ахборот маданиятни шакллантириш жараёни, деб номланади.

Медиатаълимнинг концептуал асосларини аниқлаш бўйича, амалий фанларни ўқитиш жараёнида медиатаълимнинг педагогик таъсир, амалий-ҳаракатли соҳа сифатида шахсга таъсир кўрсатиши, бошланғич ва умумий ўрта таълим мактаблари учун медиатаълим вазифаларини ишлаб чиқиш йўналишида, медиатаълимни педагогик технология сифатида амалга оширишни лойиҳалаш босқичларини яратиш устида олимлар тадқиқот ишлари олиб борганлар. Шу вақтга қадар медиапедагоглар томонидан олиб борилган тадқиқотлар ҳамда кузатишлар натижасида шу нарса маълум бўлдики, дунёда медиатаълимнинг ягона концепцияси мавжуд эмас.

Ўқувчилар медиатаълимга оид таянч тушунчаларнинг мазмун-моҳияти, уларнинг вазифалари тўғрисида биринчи бор табиий фанлар, физика, кимё, биология, география, экология фанлари дарсларида танишиб ўтадилар.

Мактаб табиий фанлар мазмунидан келиб чиқиб, ўқувчилар билими

ва маҳоратини ҳисобга олган ҳолда, интеграциялашган медиатаълимга қуйидагича таъриф бериш мумкин: 1) янги ахборот технологиялар (боблар ва китоблардаги кўрсаткичлар, кутубхона каталоглари, компьютер тармоқларида ахборот излаш воситалари ва ҳоказолар) воситалари ва анъанавий ахборот ташувчиларда жамланган ахборот қидируви; 2) олинган маълумотдан мазмунини топиб, уларни изоҳлаш ва танқидий таҳлил қилиш; 3) янги мазмунлар яратиш, уларни вазифалар ва алоқаларга мос равишда ахборот (хабар) шаклида тақдим этиш.

Медиатаълим қуйидаги асосий йўналишларга ажратилади:

1. Медиатаълим матбуот, радио, телевидение, кино, видео ва интернет оламига бўлғуси профессионаллар – журналист, муҳаррир, режиссёр, продюссер, актёр, операторлар ва бошқаларни тайёрлайди.

2. Медиатаълим таълим муассасаларидаги медиамаданият курсларини олиб боровчи бўлғуси педагогларни тайёрлайди.

3. Медиатаълим мактаблар, ўрта махсус, касб-хунар таълими, олий таълим муассасаларида ёки мустақил тартибдаги (махсус, ихтиёрий равишда ўтиладиган, тўғарак ва бошқа) таълим оловчи ўқувчи - талабалар умумий таълимнинг бир қисми.

4. Қўшимча таълим муассасалари ва ўқувчи-талабаларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этувчи марказлар (ёшлар саройлари, маданият уйлари, мактабдан ташқари марказ ишлари, эстетик ва бадиий тарбия, яшаш жойидаги марказларда)ги медиатаълим.

5. Матбуот, телевидение, видео, DVD, Интернет ёрдамида ёши катталар, талабалар - ўқувчилар учун олиб борилувчи масофавий таълим.

6. Мустақил, узлуксиз медиатаълим. (Бу йўналиш назарий жиҳатдан инсоннинг бутун умри давомида амалга оширилади) [141, б. 44].

Медиатаълим нафақат педагогика ва бадиий тарбия билан, балки бир нечта ижтимоий-гуманитар соҳалар, масалан, санъатшунослик, киношунослик, театршунослик, адабиётшунослик, маданиятшунослик, тарих, дунё маданияти ва санъати тарихи, психология, педагогика, санъат, ижодкорлик психологияси билан чамбарчас боғланган.

Медиатаълимнинг таянч иборалари ва уларнинг асосий компонентларини қуйидагилар ташкил этган (2.1.-жадвал).

2.1-жадвал

Таянч ибора	Асосий ташкил этувчилар
медиатаълим	Интеграциялашган медиатаълим
Ахборот	Ахборот майдони
	Ахборот кенлиги
	Ахборот қобиғи
	Оммавий ахборот воситалари
	Мактабдан ташқари ахборот
Матн	Белги
	Рамз
	Конвенцияланган матн
	Аналог матн
Танқидий фикрлаш	Тушуниш
	Интерпретация
	Онгни бошқариш

Интеграциялашган медиатаълим мақсадлари ўзида қуйидагиларни мужассамлаштиради: ўқувчиларда интеграциялашган билимлар ва шу билан бирга, табиий-илмий дифференцияланувчи, ижтимоий-гуманитар ва бемаъни маиший билимларни шаклланиши; асосий ва ўрта (тўла) таълимнинг мактабдан ташқари маълумотлар контекстига киритилиши; ахборот оқими билан ишлашга ўргатиш; ўқувчиларда танқидий фикрлашни ривожлантиришни ўз ичига олади.

Медиатаълим тарихидаги умумий ўзгаришни ЮНЕСКО ва Европа Иттифоқининг ОАВ тилини ўрганиш муаммолари бўйича маслаҳатчиси Л.Мастерман томонидан киритилган. У ўз тадқиқот ишлари натижасида медиатаълимнинг қуйидаги тамойилларини яратган:

Медиатаълим – демократик жамиятнинг ижтимоий тузилиши билан боғлиқ жиддий ва муҳим жабҳа.

Медиатаълимнинг марказий концепцияси – репрезентация (“репрезентация” латинча “repraesentatio” сўздан олинган бўлиб) намойиш этмоқ маъносини билдиради. Фалсафа, психология, социология фанларида қўлланиладиган атама ОАВ соҳасида оламни образ ёрдамида кўрсатиш ҳисобланади. Реаллик ва репрезентациянинг мослиги ёки қарама-қаршилиги ҳақида кўп марта сўз боради.

Медиатаълим инсоннинг бутун ҳаётида давом этувчи жараён. Шунга қарамай айни кунда ўқиётганлар учун устун аудитория ҳисобланади.

Медиатаълим мақсади танқидий тафаккурни шакллантириш билангина боғлиқ бўлмасдан, балки, шу билан бирга танқидий мустақиллик билан ҳам боғлиқ.

Медиатаълим бу тадқиқий жараён.

Медиатаълим долзарб ва бугун билан боғлиқ жараён. У ўзида кенг мафкуравий ва тарихий контекстда “ҳозир ва энди” иборасини мужассамлаштиради.

Медиатаълимнинг калит тушунчаси катта даражада таҳлил, шарҳ, усул ва воситалар.

Медиатаълим мазмун, моҳият, вариантли шарҳли усулларнинг ривожланишини англатади.

Медиатаълимда самарадорлик иккита мезонга кўра, баҳоланиши мумкин: таҳсил олувчилар янги вазиятда ўзларининг танқидий тафаккурини намоён этиши ва уларнинг медиа билан мулоқотдаги мажбурияти, мотивацияси билан.

Медиатаълимда таҳсил олувчиларни баҳоланишнинг энг мақбули–бу ўз-ўзига баҳо қўйилиши.

Медиатаълим ўқитувчи ва ўқувчи муносабатларини ўзгартиришга интилади. У фикр ва диалог учун имконият яратади.

Медиатаълим баҳс-мунозара жараёнига ўхшайди.

Медиатаълим фаол, демократик педагоглар билан яхши ривожланади. Қисқаси, медиатаълим - бу кўплаб янги фаолият йўллари ва уларни қўлловчи янги соҳа.

Медиатаълим гуруҳларда ишлашга йўналтирилган.

Медиатаълим “амалий танқид” ва “танқидий амалиётдан” иборат.

Медиатаълим ўзида ота-оналар, медиа соҳасидаги профессионаллар ва педагоглар билан муносабатларни мужассамлаштирган.

Медиатаълим ўзгараётган тамойиллар билан боғланган.

Медиатаълим – алоҳида соҳа. Ўқитувчилар шунчаки билим берадиган ёки ўқувчиларни “кашф этадиган” эмас. Бу фан танқидий тадқиқот ва диалог жараёнида педагог ва таҳсил олувчиларга янги билимлар фаол берилади.

Таълим жараёнини амалга оширишда медиатаълим турли педагогик воситалар ва усулларни жалб этиш орқали, яъни таълим жараёнида аниқ вазибаларни кўйиш, ўқув материали мазмунини тушунтириш учун зарур шарт-шароитлар яратиш, ўқитиш турлари ва таълим олувчилар жамоаси хусусиятларига боғлиқ равишда амалга оширилади. Бугунги кунда табиий фанлар таълими жараёнининг самарадорлигини оширишда турли хил электрон ахборот ресурслари, электрон таълим ресурслари, электрон ўқув ресурсларидан фойдаланиб келинмоқда.

Медиатаълим воситаларидан фойдаланиб, муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш йўналишлари тўғрисидаги ўқув материалларига доир маълумотларни келтириб ўтамиз.

Ҳозирги вақтда фан-техниканинг жадал суръатларда тараққий этиб бориши, Ер юзида аҳоли сонининг кун сайин кўпайиши натижасида озиқ-овқат, энергетик, экологик, иқтисодий ва ижтимоий муаммоларни вужудга келишига сабаб бўлишини турли мисоллар ёрдамида тушунтириш мумкин.

Таълим жараёнини самарали ташкил этиш ва унда кўзланган мақсадга эришиш учун фан-техника ривожланишига доир асосий масалаларни фан дастурларида ўз ўрнида акс эттириб бориш мақсадга мувофиқ хисобланади.

Таълим жараёни замонавий техника ва технологиялар, педагогик технологиялар ҳамда ўқитишнинг дидактик воситаларидан фойдаланиб ташкил қилишда дидактик тамойиллардан ўз ўрнида фойдаланиб ташкил қилиш орқали самарали натижага эришиш мумкин. Юқорида дидактик тамойиллар уларнинг мазмун ва моҳияти, таълим жараёнида амалга ошириш кетма-кетлиги тўғрисида маълумотларни баён қилинади.

Ўқитиш тамойиллари (prinsip – лотинча сўз бўлиб, “асос”, “бошланиш”, - деган маънони билдиради) – ўқитиш жараёнини ташкил қилишнинг асосий режалари, етакловчи ғоялари. Улар ўқитишни тартибга солувчи умумий кўрсатмалар, талаблар, режалар, нормалар тарзида бўлади. Ўқитиш тамойиллари ўқитишнинг асосий қонуниятларидан келиб чиқади.

Ўқитиш қонуниятлари – билим беришдаги ҳодисалар ўртасидаги зарурий ва объектив, маъноли ва такрорланувчи боғланишлар. Улар, асосан, ўқитиш жараёнининг асосий элементлари орасидаги боғланишларни ифодалайди; ўқитиш жараёни ва жамият талаби, ўқитишнинг мақсади ва мазмуни, ўқитиш технологияси ва унинг элементлари, ўқитиш методи ва воситаси, ўқитишнинг ташкилий шакллари ва шартлари, ўқитиш натижаси ҳамда уни текшириш ва бошқалар. Ўқитиш қонуниятлари қуйидагилардан иборат:

1. Ўқитиш жараёни жамиятнинг ҳамда ҳар бир ўқувчи ёки талабанинг талабига мос келиши керак.

2. Ўқитиш жараёни билим бериш, тарбиялаш ҳамда ривожлантириш функцияларини бажариш керак.

3. Ўқитиш жараёни ўқувчи ёки талабаларнинг ҳақиқий ўқув имкониятларига мос келиши керак.

4. Ўқитиш жараёни унга таъсир қилувчи ташқи шартларга боғлиқ:

ўқитиш ва ўқув жараёни биргаликда педагогик қонуниятларга бўйсуниб, бир-бири билан мустаҳкам боғланишда бўлади;

ўқитишнинг мазмуни ўқитишнинг мақсадига бевосита боғлиқ

бўлиб, у ўз навбатида, жамиятнинг талаби, илм-фаннинг ривожланиши, ўқувчиларнинг имкониятлари ҳамда ташқи шартлар асосида аниқланади;

ўқитиш методлари ҳамда воситалари ўқитишнинг мақсади ва мазмунига боғлиқ;

ўқитишни ташкил қилиш шакллари ўқитишнинг мақсади, мазмуни ҳамда методларига боғлиқ;

ўқитиш жараёнининг барча компонентлари орасидаги тўғри боғланиш ва тузилган қулай шарт-шароит, унинг ижобий натижасини таъминлайди;

ўқитиш, ўқувчи ёки талабанинг психологик хусусиятларига, шахсий қулайлигига, келажакдаги ривожланиш даражасига мос ҳолда олиб борилиши керак.

Ушбу қонуниятларни ўқитиш жараёнида амалга ошириш учун, ўқувчи ва талабаларни уларга мос дидактик тамойиллар билан қуроллантириш зарур. Дидактик тамойиллар умумий мақсадга ҳамда масалаларга тегишли бўлгани учун, ўқитиш жараёнининг мазмунини, шаклини ҳамда методларини аниқловчи асосий лойиҳа бўлиб ҳисобланади. Бошқача айтганда, дидактик тамойил ўқитиш жараёнининг асосий қонунларини ҳамда қонуниятларини амалда қўллаш усули. Демак, ҳар бир дидактик тамойилдан аниқ лойиҳа ҳамда режалар пайдо бўлади [158, б. 33].

Дидактик лойиҳалар бевосита тамойиллардан келиб чиқмайди, балки улар педагогларнинг тўплаган амалий тажрибасидаги камчиликларини умумлаштириш ва уларни бартараф қилиш асосида келиб чиқади. Шундай қилиб, ўқитишнинг амалий тажрибаси қоидаларда, лойиҳаларда акс этади ва улар икки хил вазифани бажаради. Биринчидан, ўқитиш жараёнининг асосий қонуниятларини авлоддан-авлодга ўтишини таъминласа; иккинчидан, маълум бир қоидалар ва лойиҳалар айрим ҳолларда ўқув жараёнига салбий таъсир қилишидан сақлайди. Шунинг учун, ҳар бир дидактика қоидаларидан, лойиҳалардан бевосита фойдаланибгина қолмасдан, балки уларни ҳар бир педагогик жараёнга мос равишда қўллаш керак.

Кўрсатмалилик тамойили. Инсонни ташқи маълумотни қабул қилишда, ундан фойдаланишда ҳамда эслаб қолиш тизимлари орасида энг самаралиси бўлиб, кўриш тизими ҳисобланади. Чунки кўриш тизими маълумотларни тез қабул қилинган маълумотни узок вақт сақлайди. Шунинг учун ўқув жараёнида кўргазмали қуроллардан фойдаланиш керак.

Маълумотни қабул қилиш аъзолари	% ҳисобида
Таъм сезиш аъзолари	1
Тери орқали сезиш	1,5
Ҳид билиш аъзолари	3,5
Эшитиш аъзолари	11
Кўриш аъзолари	83

Кўргазмалилик тамойилини қўллашда қуйидагиларга амал қилиш керак:

кўргазма қуролидан фойдаланиш вақтини олдиндан аниқлаб олиш керак, дарс олдида кўргазмали қуролни илиб қўйиш, ўқитиш жараёни боришига салбий таъсир қилиши мумкин. Янги материални тушунтириш пайтида барча таълим олувчиларнинг фикрини кўргазмали қуролга жалб қилиш, дарснинг самарадорлигини оширишга хизмат қилади; кўргазмали қуролнинг сонига, сифатига катта талаблар қўйилиши керак, бир дарсда кўп сонли кўргазмали қуроллардан фойдаланиш, салбий таъсир

килиши мумкин; дарс ўтишда замонавий ахборот технологияларидан кенг фойдаланиш; кўргазмаларни курашдан фойдаланиш орқали таълим оловчиларнинг тасаввурини, абстракциялаш имкониятларини ошириш; айрим кўргазмаларни курашдан тайёрлашда таълим оловчиларни жалб қилиб, уларда амалий кўникма ва малакаларни шакллантириш ва бошқ. [].

Таълим жараёнида кўзланган мақсадга эришишда кўргазмаларни воситалар муҳим маъно ва мазмун касб этади. Кўргазмаларни курашдан фойдаланиш орқали дарслар самарадорлигини ошириш ҳамда соҳа бўйича таълим оловчиларга батафсил маълумот бериш имконияти ҳосил бўлади. Таълим оловчиларга ўқув материаллари мазмуни турли воситалар орқали етказилади. Бунга мисол тариқасида физика, кимё, биология дарсларида фойдаланиладиган ўқитиш воситаларини келтириш мумкин. Дарс жараёнида фойдаланиладиган ўқитиш воситаларини танлашга кўйиладиган талаблардан келиб чиқиб, муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш мумкин бўлган ўқитиш воситалари аниқланди.

Ўқитувчи ўқув машғулотида янги материал мазмунини тушунтиришда, дарс самарадорлигини ошириш ҳамда кўзланган мақсадга эришиш мақсадида турли чизма, жадвал, диаграммалар, турли муқобил энергия манбалари курилмаларнинг макет ва моделларидан фойдаланиши мумкин. Ўқитувчи дарсни қизиқарли ўтиши, ўқувчиларни дарсга бўлган қизиқишларини ошириш, дарсда уларни фаол иштирок этишларини таъминлаш мақсадида муқобил энергия манбалари тўғрисида тўлиқ маълумотлар беришда турли хилдаги янги воситаларни тайёрлаш ва улардан ўз ўрнида фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар

1. Абдуллаева Б.С. Фанлараро алоқадорликнинг методологик-дидактик асослари (ижтимоий-гуманитар йўналишдаги академик лицейларда математика ўқитиш мисолида). Автореф. пед. фан. докт... дисс. – Тошкент, 2006. – 38 б.

2. Абдуқодиров А., Пардаев А. Педагогик технологияларга оид атамаларнинг изоҳли луғати. – Тошкент: Фан ва технологиялар, 2012. – 44 б.

3. Нурматов А. Замонавий ОАВда касбий универсаллашув ва ихтисослашув. – Тошкент: 2013. Ғ. Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, – 516 б.

